

Čoralić, L., Karbić, D., Katušić, M. *Pisma i poruke rektora Korčule, Brača, Omiša, Makarske i Klisa. Epistolae et communicationes rectorum Corzulensium, Brachiensium, Almissensium, Macarensium et Clissiensium. Pisma i poruke rektora Dalmacije i mletačke Albanije. Epistolae et communicationes rectorum Dalmatiae et Albaniae Venetae*. Sv. II. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium. Vol. 56. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2012. 301 str.

Pisma i poruke rektora Korčule, Brača, Omiša, Makarske i Klisa. Epistolae et communicationes rectorum Corzulensium, Brachiensium, Almissensium, Macarensium et Clissiensium, drugi je svezak serije dokumenata pod naslovom Pisma i poruke rektora Dalmacije i mletačke Albanije. Epistolae et communicationes rectorum Dalmatiae et Albaniae Venetae, objavljen kao 56. vol. edicije *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, koju izdaje Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Ovaj drugi svezak navedene serije dokumenata za tisak su prepisali i priredili Lovorka Čoralić, Damir Karbić i Maja Katušić, ujedno i autori uvodne studije (str. 5-9) prevedene na engleski (str. 11-15) i talijanski jezik (str. 17-20). Uvodne riječi na engleski je preveo Matthew Suff, dok je za talijanski prijevod zaslužna Nedjeljka Balić Nižić. Na kraju knjige (str. 273-290) nalazi se kazalo osobnih imena (*Index nominum personarum / Indice dei nomi di persona*), kazalo mjesta (*Index locorum / Indice dei luoghi*) (str. 291-293) i kazalo stvari (*Index rerum / Indice delle cose*) (str. 295-299), koje se spominju u objavljenim dokumentima. Kazala su izradili Maja Katušić i Ivan Majnarić.

Prije svega treba istaknuti da je riječ o seriji u kojoj je u sklopu spomenute edicije godine 2009. započeto sustavno objavljivanje arhivskih spisa iz fonda pod nazivom *Capi del Consiglio de' Dieci: Lettere di Rettori e di altre cariche* (skraćeno *Consiglio dei Dieci: Lettere Rettori ai Capi*) Državnoga arhiva u Veneciji (*Archivio di Stato di Venezia*), a koji se odnose na područje istočne jadranske obale, osim Istre. Fond sadrži izvješća, molbe, pisma i druge vrste dopisa što su ih uputili predstavnici mletačke vlasti (rektori, načelnici, knezovi, kapetani, kaštelani, rizničari), ali i gradske općine, suci i vijećnici te privatne osobe, mletačkoj magistraturi Vijeće desetorice (*Consiglio dei Dieci*) odnosno njezinom tročlanom izvršnom povjerenstvu (*Capi del Consiglio dei Dieci*). Radi se o cjelovitom fondu unutar kojeg se nalaze spisi svrstani prema pojedinim mletačkim pokrajinama i gradovima, a vezani su uz rad viših predstavnika mletačkih lokalnih vlasti na istočnom Jadranu.

U prvom svesku spomenute serije objavljeni su dokumenti što se odnose na područje nekadašnje pokrajine Mletačke Albanije (*Albania Veneta*) odnosno gradova Bara, Ulcinja, Budve i Herceg-Novog.

Ovdje prikazan drugi svezak navedene serije sadrži spise predstavnika mletačke vlasti u dalmatinskim gradovima (komunama) Korčuli, Braču, Omišu, Makarskoj i Klisu. Budući da su navedena područja tijekom povijesti imala različitu sudbinu i nejednake faze uključenosti u sastav mletačkih prekomorskih stečevina, ta činjenica se uvelike odrazila i na količinu sačuvanih spisa te na njihovu tematiku. Priređivači ovog sveska poslužili su se upravo kriterijem opsega arhivskog gradiva prema kojemu su i poredane cjeline unutar sveska. Također, uzet je u obzir i geografski kriterij, budući da se radi o komunama srednjeg Jadrana.

Svezak započinje objavljivanjem opsegom najvećeg broja dokumenata (56) iz zbirke *Consiglio dei Dieci: Lettere Rettori ai Capi* koji se odnose na Korčulu, a nalaze se u svežnju (busti) broj 277 (fol. 222-336). U usporedbi s Korčulom, za područje Brača i Omiša sačuvano je gotovo upola manje arhivskog gradiva, pohranjenog u svežnju broj 274, s time da spisi vezani uz Brač (fol. 233-277) sadrže ukupno 30 dokumenata, dok

za Omiš (fol. 1-38) ima 29 dokumenata. Naposljetku se iz navedene zbirke objavljuju dokumenti vezani uz Makarsku i Klis, a kojih je i opsegom najmanje. Deset dokumenata koji se odnose na Makarsku nalaze se u svežnju broj 279 (fol. 1-16), dok je najmanje dokumenata, njih pet vezanih uz Klis pohranjeno u svežnju 277 (fol- 217-221).

Vremensko razdoblje koje obuhvaćaju objavljeni spisi poklapa se s razdobljem mletačke vlasti nad ovim krajevima. Dokumenti koji se odnose na Korčulu, Brač i Omiš pokrivaju gotovo identično trostoljetno razdoblje (Korčula od 1518. do 1795. godine, Brač od 1518. do 1795. godine, Omiš od 1502. do 1797), makarski spisi odnose se isključivo na 18. stoljeće (1738-1795), dok je za Klis zanimljivo istaknuti da najstariji spis (1531) datira iz vremena kada je ova utvrda još bila u sastavu Hrvatsko-Ugarskog kraljevstva, dok su ostala četiri objavljena dokumenta iz razdoblja 18. stoljeća (1730-1752). Ovakvo odstupanje u vremenskom razdoblju koje obuhvaćaju objavljeni dokumenti, treba tražiti u povijesnim okolnostima, naime, za razliku od Korčule, Brača i Omiša koji su pod mletačkom upravom u neprekinutom kontinuitetu od prvih desetljeća 15. st. sve do propasti Mletačke Republike 1797, Makarska i Klis su se znatno vrijeme ranonovovjekovlja nalazili pod osmanskom vrhovnom vlašću (Makarska od 1499. do kraja 17. st., a Klis od 1537. do Kandijskoga rata).

Prvu cjelinu čine spisi mletačkih kneževa vezani uz korčulansku komunu (str. 21-147), ali i neka seoska mjesta, primjerice Blato, Smokvicu, Žrnovo i dr. Predstavnici mletačke vlasti na Korčuli uputili su četrdeset i osam pisama Vijeću desetorice (*Lettere dirette ai Capi*), dok je osam pisama izvršteno u skupinu *Lettere non dirette ai Capi*, čiji su primatelji mletački dužd ili generalni providur Dalmacije, s iznimkom pisma br. 49 koje je istovremeno upućeno duždu i Vijeću desetorice. Dio spisa odnosi se na, za ovu vrstu dokumenata česte upite mletačkih upravitelja Vijeću desetorice koji se tiču uobičajenog funkcioniranja lokalne vlasti. Zanimljivi su dokumenti koji se pak bave ne-uobičajenom, često i kriminalnom „svakodnevnicom“ komune, a ovdje je ponajprije riječ o pokretanju istražnih postupaka za koje je bila potrebna suglasnost središnjice. Takvi dokumenti otkrivaju brojne probleme s kojima su se suočavale pojedine društvene skupine i pojedinci. U ovoj vrsti dokumenata mogu se naći podaci o ljudima s društvene margine, primjerice krijumčarima, ubojicama, nasilnicima, prognanicima ili osuđennicima na služenje na galijama, ali i o lokalnim svećenicima koji često nisu živjeli u skladu sa svojim pozivom, pa je njihov pastoralni rad nailazio na kritike. Uglavnom, sadržaj dokumenata je raznolik i iz njega se mogu iščitati različiti aspekti javnog, društvenog i svakodnevnog života korčulanskih plemića, građana, pučana, pripadnika klera, kao i običnih težaka.

U drugoj cjelini objavljuju se spisi s područja bračke komune (str. 149-198) koji se u mnogočemu podudaraju s onima upućenim iz Korčule. U oba se slučaja radi o komunama koje su se nalazile izvan neposrednog osmanlijskog dodira, pa je njihova društvena svakodnevica bila usmjerena na lokalne probleme. Spisi koje upućuju predstavnici mletačke vlasti na Braču uglavnom se odnose na uobičajeno funkcioniranje lokalne komunalne uprave, ali i na međuodnose, pa čak i prijepore između aktualnih kneževa i predstavnika lokalnog plemstva. Iz dokumenata se može uočiti da u bračkoj zajednici nije nedostajalo međusobnih sukoba unutar članova komunalne zajednice (unutar plemstva), a slično drugim komunama i u bračkoj je svećeničko ponašanje nerijetko odstupalo od onoga zadanog kršćanskim naukom, pa je i to izazivalo proteste i pritužbe pastve. Spisi koji su odaslani u Mletke svjedoče da su i u Braču pokretani sudski procesi radi nedopuštenih kriminalnih radnji pojedinaca (primjerice radi počinjenih ubojstava.)

Sadržaj objavljenih omiških dokumenata (str. 199-245) razlikuje se od korčulanskih i bračkih, a razlog tomu naslućuje se u činjenici da je Omiš bio geostrateški važna vojna utvrda prema nedalekom Osmanskom Carstvu. Stoga tamošnji providuri izvještavaju Vijeće desetorice o stanju naoružanja, opskrbi streljivom i žitom vojnih utvrda u Omišu i okolici, kretanju osmanskih trupa i neprestanim pregovorima s Poljičanima, kao važnom čimbeniku na ovom nestabilnom pograničnom prostoru. U pismima se govori i o problemima u funkcioniranju lokalne uprave, a iz njihovog su sadržaja vidljive i nedovoljno jasno definirane ovlasti, prava i privilegija pojedinih dužnosnika koji su bili uzrokom njihovih međusobnih prijepora. Dopisi vezani uz lokalne incidente (primjerice od fizičkih obračuna do krivotvorenja novca i ubojstva), zastupljeni su u znatno manjoj mjeri u odnosu na prethodno opisane dokumente s područja korčulanske i bračke komune.

Na samom kraju knjige donose se dokumenti vezani uz Makarsku i Klis, koji obuhvaćaju postosmansko razdoblje. U četvrtom dijelu ovoga sveska donosi se deset dokumenata što su ih predstavnici mletačke vlasti u Makarskoj uputili Vijeću desetorice, a odnose se uglavnom na lokalne probleme (str. 247-265). Sadržajno, spisi su usmjereni na lokalne sporove (imovinski odnosi i sl.), čiji su akteri podjednako civilne osobe kao i pripadnici Crkve.

Naposljetku se objavljuje pet sačuvanih dokumenata vezanih uz Klis (str. 267-272) koji se sadržajno odnose uglavnom na sudske procese.

Već su u uvodnoj riječi prvoga sveska ove serije priređivači istaknuli tehnička obilježja spisa s kojima su se susreli te su naglasili da su dokumenti pisani na različito formatiranim listovima papira, presavijanima na različite načine, tako da su služili i kao omotnice. U transkripciji autori su poštivali izvornost rukopisa te su zadržali uglavnom sve pravopisne osobine dokumenata. Što se tiče neujednačenosti na koje su naišli u pojedinim dokumentima, protumačili su ih kao rezultat neujednačenosti poznavanja pravopisa samih pisara. Dokumenti su objavljeni kronološkim redom. Prvo se navodi datum, pa regist dokumenta, a zatim se manjim slogom opisuju vanjske oznake dokumenta, dok se na kraju donosi prijepis samog spisa. Najveći broj spisa započinje intitulacijom odnosno navođenjem naslova kojemu se spis upućuje. Na kraju dokumenta (izvješća) stoji datacija i potpis izvjestitelja. Na poledini je naslov kojem je spis upućen (najčešće Vijeće desetorice, ponekad dužd ili neka druga mletačka magistratura). Na zaglavlju su često drugim rukopisom dodana kratka regesta dokumenta kao i datum slanja i primanja u mletačkoj središnjici.

Objavljivanje izvorne arhivske građe za područje Korčule, Brača, Omiša, Makarske i Klisa u sklopu drugog sveska serije *Epistolae et communicationes rectorum Dalmatiae et Albaniae Venetae*, pod naslovom *Epistolae et communicationes rectorum Corzulensium, Brachiensium, Almissensium, Macarensium et Clissiensium*, značajan je doprinos poznavanju političke, društvene, gospodarske, crkvene, pa i svakodnevne povijesti navedenih gradova, koji su u ranom novom vijeku činili sastavni dio mletačkog prekojadranskih posjeda. Jednako tako, dokumenti prikupljeni iz Državnog mletačkog arhiva koji se odnose na ostale dalmatinske komune (Cres, Osor, Krk, Rab, Pag, Nin, Zadar, Šibenik, Trogir, Split, Knin, Sinj, Hvar, Imotski), kao i na preostalo područje Mletačke Albanije (Kotor), a koji će se serijski nastaviti objavljivati u sklopu edicije *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium*, uvelike će pridonijeti boljem poznavanju povijesnih procesa na hrvatskom etničkom i kulturnom prostoru duž istočne obale Jadrana.